

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование *1. Педагогически науки*, професионално направление *1.2. Педагогика*, научна специалност 05.07.01. Теория на възпитанието и дидактика (Семейството и детето в риск)

Тема: **„Структура и функции на семейства с дете, употребяващо психоактивни вещества”**

Автор: **Валентина Костадинова Маринова**

Научен ръководител: **доц. д-р Тони Манасиева**

Рецензент: **доц. д-р Силвия Илиева Цветанска,
Софийски университет „Св. Климент Охридски”**

I. Актуалност на темата и наличие на изследователски проблем

Дисертационният труд е посветен на изключително важен, дискуссионен и многоаспектен проблем за нашето съвремие – употребата на психоактивни вещества сред децата. Той е част от по-широкия проблем за увеличаващия се брой лица, злоупотребяващи или зависими от наркотични вещества. Със своята многоаспектност и висока социална значимост тази проблематика привлича вниманието на различни специалисти – психолози, психиатри, социолози, социални работници и др. Повечето дискусии, обаче, обикновено са фокусирани върху възрастните и тяхното поведение. Във връзка с това преобладаващите изследвания са съсредоточени предимно върху ефективността на програми и мерки за преодоляване на зависимостите. Докторантката Валентина Маринова успешно избягва клишетата, популярните гледни точки към проблема и съсредоточава вниманието си върху целева група, която е малко изследвана – децата (малолетни и непълнолетни), които употребяват психоактивни вещества. Възможностите за оказване на психосоциална подкрепа се разглеждат чрез обвързаността деца – семейство. Тази връзка е анализирана в контекста на системния подход, като са обосновани фамилно базирани интервенции, приложими в случаите на деца с отклоняващо се поведение. Не по-малко значим е и фактът, че изследването на

динамиката на семейните връзки и отношения е насочено към осмисляне на ролята на професионалистите от помагащите професии и техните умения да работят по ефективен начин, съответстващ на потребностите на клиентите. Всичко това прави изборът на тема актуален и дисертабилен, а подходът към нейната интерпретация - иновативен.

II. Съдържание и структура на дисертационното изследване

Дисертационният труд е с обем и съдържание, които съответстват на обхвата на заявената проблематика. Той е с общ обем от 187 страници и приложения. Текстът е подходящо структуриран и балансиран като съотношение на теоретична и емпирична част. Състои се от увод, две глави, заключение, използвана литература и приложения. **Уводът** е обстоен (5 страници), но същевременно концентриран върху значима информация - обосновката на избрания проблем; актуалността на изучаваното явление; специфични характеристики на семействата с дете, употребяващо психоактивни вещества. В увода ясно и прецизно са формулирани целта, задачите, обекта, предмета, хипотезата и методите на изследването.

Същинската част на дисертацията е структурирана в две глави, които са ориентирани съответно към теоретичните и към приложно-изследователските аспекти на темата.

В първа глава, която обхваща 76 страници, е представена теоретичната основа на дисертационното изследване. Ключовите тези са описани в три параграфа, които в логична последователност проследяват прехода от същността на проблема за употребата на психоактивни вещества от деца, към семейството като фактор в този процес и тенденциите в употребата на ПАВ предвид влиянието им върху живота на децата. Направени са необходимите терминологични уточнения, показани са различните превантивни стратегии – универсална, селективна и индикативна. Представени са данни от проучвания в училища в български и международен контекст за осемгодишен период. Най-същественият съдържателен фокус на теоретичния анализ в първа глава е описанието на семейството като система и разкриването на възможностите на системния подход за работа със семейства на деца, употребяващи психоактивни вещества. В тази връзка се обосновава нова парадигма в изследвания проблем, според която употребата на ПАВ е не болест, а симптом, сигнализиращ за

нуждата от промяна в семейната система и възможност за подобряване на функционирането на семейството. Изключително важна е тезата, която докторантът убедително защитава, че ако се работи със семейството за оптимизиране на структурата и характера на връзките между членовете му, това може да повлияе позитивно на детето, без да е необходимо то да бъде клиент в ситуация на професионално помагане.

Втора глава (с общ обем от 93 страници) е посветена на емпиричното изследване и описание на практическата работа, проведена от докторанта, със семейства с деца, които употребяват психоактивни вещества. В рамките на два параграфа са представени резултатите от проучване сред деца и родители чрез въпросник и анкети. Статистическата обработка показва висока степен на надеждност на използваните въпросници, което повишава достоверността на направените изводи. Много ценна от гледна точка на изследванията и на практиката е проведената от докторанта груповата работа с родители. Резултатите от работата в групите са представени чрез протоколи и са коментирани в по подходящ начин. Груповата работа като метод за емпирично изследване е рядко използван заради трудността да се обобщят данните и да се отрази процеса, но авторката се е справила успешно с това предизвикателство.

Получените изследователски резултати са добре онагледени с диаграми, фигури и таблици, които визуализират съотношения и тенденции в отговорите на респондентите.

В края на емпиричното изследване са обособени **изводи и резултати**, които обобщават най-съществените постижения от изследователския опит на докторанта. Те логически отвеждат и към заключението, в което в синтезиран вид се прави преглед на основните акценти на работата на теоретично и на емпирично равнище.

Използваната и цитирана литература е адекватна на темата на дисертационното изследване. Използвани са 100 източника, от които 66 на кирилица, 27 на латиница (английски) и 7 интернет страници. Чрез успешния подбор на източници докторантът показва познаване на актуални публикации и умение за работа с библиографски данни с изследователска цел.

Приложенията към текста са информативни и коректно представят инструментариума и резултатите от статистическата обработка на данните.

Текстът на дисертационното изследване, освен хомогенен като съдържание, е и четивен, ясен и научен като език и стил на изложение.

III. Въпроси

Интересно представената тема и очевидният практически опит на Валентина Маринова ме провокират да поставя следните въпроси предвид практическата полезност на дисертационния труд:

1. Данните от емпиричното изследване чрез въпросници показват силна връзка и взаимно влияние между усещането за щастие и удовлетвореност на учениците в семейството и в училището. В текстът се предлагат добри идеи за работа със семейството. Какви конкретни подходи или решения докторантката би предложила, за да се превърне училището в реален авторитет в живота на децата, който да бъде източник на усещане за щастие и субективно благополучие?
2. Как се изследва и доказва ефективността от груповата работа с родителите за постигане на трайна промяна във взаимоотношенията между членовете в семейството? Достатъчни ли са телефонните интервюта след приключване на работата в групата, за да се направят изводи за резултатността на груповата работа като форма на целенасочена професионална подкрепа на родителите?

IV. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Цялостното дисертационно изследване се отличава с ясно изразена, научно обоснована и професионално защитена авторска позиция от страна на докторанта. Очевиден е приносът на Валентина Маринова за задълбоченото теоретично изясняване на проблема от различни гледни точки чрез анализ на съвременни концепции и проучване на актуални литературни източници. Докторантката успешно интегрира концепти от педагогиката и по-специално семейната педагогика, психологията и индикативната превенция, за да защити собствена позиция за приложението на системния подход в работата със семейства на деца, употребяващи психоактивни вещества. Именно утвърждаването на системния подход в помагащите професии и в социално-педагогическата работа за преодоляване на проявите на девиантно поведение бих изтъкнала като най-значим принос на теоретично равнище.

На емпирично и приложно равнище неоспоримите приноси на дисертационния труд се отнасят до следното:

- Обоснован и апробиран е работещ подход на помагане чрез фокусиране не върху детето, употребяващо психоактивни вещества, а върху семейните отношения и откриването на ресурси в родителите като източник на промяна, което може да бъде много полезно за практикуващите специалисти от различни области – педагози, психолози, социални работници и др.
- Валидирани са въпросници за изследване на деца в училищна възраст, приложими в български контекст.
- Конструирана е собствена програма за групова работа с родители, която е практически проверена и е описана както като съдържание, така и като процес. Груповата работа е използвана като изследователски метод и същевременно са показани нейните възможности за стимулиране на поведенческа промяна и усъвършенстване на социалните умения на родителите.

V. Оценка на автореферата и на публикациите по темата

Автореферат отговаря на изискванията. Той коректно отразява структурата и ключовите акценти в съдържанието на дисертационния труд. Представени са 12 авторски публикации по темата на дисертацията, четири от които в съавторство. Публикациите са разнообразни по характер. Докторантката е автор на една студия, приета за печат в Годишника на Софийския университет, на една статия и на два доклада, публикувани в сборници от научни конференции. Тази група публикации е с подчертана научна стойност. Другите публикации имат научно-приложен характер и са ценни със своята ориентация към практикуващи специалисти. Тук се включват статии в специализиран бюлетин по проблемите на наркоманиите, помагала и ръководства за превенция на употребата на наркотични вещества и осъществяване на интервенции при деца, експериментирани или злоупотребяващи с психоактивни вещества. Като брой и качество, публикациите надхвърлят изискванията за докторат и показват авторска опитност и изследователска зрялост.

VI. Заключение

Дисертационният труд на тема: „Структура и функции на семейства с дете, употребяващо психоактивни вещества” има неоспорими достойнства и се отличава с високо качество. Той съответства на изискванията за подобен род разработки и съдържа безспорен авторски научноприложен принос. Всичко това ми дава основание с увереност да дам положителната си оценка. Предлагам на уважаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Валентина Костадинова Маринова в професионално направление „Педагогика”.

София, 9 март 2012 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

доц. д-р Силвия Цветанска